

Prejeto: 21. 7. 2017
1.02 Pregledni znanstveni članek

Tomaž Ivešić¹

Skriti dokumenti Ivana Puclja²

Izvleček

V prispevku je predstavljenih pet najdenih dokumentov, ki jih je Ivan Puclj skrnil med zapisnike Kmetijske družbe v Ljubljani. Dokumenti so nastali med drugo svetovno vojno in so izrazito politične narave. Na podlagi analize najdenega gradiva je mogoče sklepati, da se Puclj po izstopu iz konzulte septembra 1941 politično ni povsem umaknil, prav tako pa je najverjetneje imel med visokimi krogi Slovenske ljudske stranke svojega zaupnika.

- ¹ Tomaž Ivešić, magister zgodovine, doktorski raziskovalec, European University Institute, Department of History and Civilization, Villa Salvati, Via Bolognese 156, 50139 Firenze, Italija, tomaz.ivesic@eui.eu.
- ² Za pomoč pri interpretacijah, boljše razumevanje najdenih dokumentov ter tudi za pomoč pri umestitvi dokumentov v širši kontekst se moram zahvaliti številnim kolegom in kolegicam, ki so z mano (osebno ali po posrednikih) nesebično delili svoje znanje, komentarje, dvome in sugestije. Po naključnem vrstnem redu so to: Oskar Mulej, Stane Okoliš, Renato Podbersič, Vida Deželak Barič, Boris Mlakar, Tamara Griesser Pečar, Aleš Maver, Darko Friš in Igor Zemljič.

KLJUČNE BESEDE: *Kmetijska družba v Ljubljani, Ivan Pucelj, Jugoslovanska nacionalna stranka, Slovenska legija, druga svetovna vojna*

Abstract

The article presents five discovered documents that were hidden by Ivan Pucelj among the records of the Kmetijska družba (Agricultural Society) in Ljubljana. The documents were created during the Second World War and are of a significantly political nature. Based on an analysis of the documents, it is possible to deduce that Pucelj did not entirely withdraw from politics after leaving the Consulta in September 1941. He is also likely to have had a confidant in the higher positions of the Slovene People's Party.

KEY WORDS: *Kmetijska družba (Agricultural Society) in Ljubljana, Ivan Pucelj, Yugoslav National Party, Slovenian Legion, Second World War*

Uvod

Tej objavi je botrovala najdba petih dokumentov, ki jih je Ivan Pucelj skrnil med zapisniki Kmetijske družbe v Ljubljani, ki ji je predsedoval med letoma 1941 in 1944. Dokumenti so bili najdeni v dveh zapisnikih družbe iz februarja in marca 1933.³ Dokumenti so lepo shranjeni, prepognjeni in vloženi v zapi-sniško mapico. Ker so najdeni dokumenti povsem politične narave in ker se dva dokumenta izrazito vežeta na delovanje Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS), ne obstaja noben dvom, da je dokumente skrnil prav Pucelj. Za slednjim je sicer ostalo bogato gradivo, ki pa je žal razpršeno. Že leta 1952 je Pucljev sin predal Frančku Sajetu očetove dokumente, vezane na njegov izstop iz konzulte (*Consulta*), posvetovalnega organa okupatorskih italijanskih oblasti.⁴ Nato je na začetku devetde-setih Pucljev vnuk Gregor Pucelj predal Arhivu Republike Slo-venije del osebne zapuščine, ki je danes v njegovem osebнем fondu. Med zanimivejšimi je tudi nemška različica *Tragedije slovenskega naroda*, ki jo je spisal ban Marko Natlačen.⁵ Leta 2014 pa je za 36 arhivskih škatel gradiva zgodovinarica Mateja Ratej to predala Pokrajinskemu arhivu Maribor.⁶

Naj na tem mestu zgolj na kratko povzamem najdene doku-mente, preden se v nadaljevanju posvetim vsakemu dokumen-tu posebej. V zapisniku seje glavnega odbora družbe za februar

- 3 Arhiv Republike Slovenija (ARS), SI AS 533, Kmetijska družba v Lju-bljani, 1767–1945, šk. Delovanje družbe 1929–1945 (zapisniki), mapa Kmetijska družba N, 1937.
- 4 ARS, SI AS 1515 Zbirka dokumentov o nasprotnikih partizanstva, mapa 55, Del osebnega arhiva Ivana Puclja, 1941.06.28–1941.12.12 (Združeni dokumenti).
- 5 ARS, SI AS 1388 Pucelj Ivan, fascikel 37, Die Tragödie des slovenischen Volkes (tipkopis), 18. maj 1941.
- 6 Pokrajinski arhiv Maribor, SI PAM/1952 Pucelj Ivan, 1920–1966.

1933 so trije dokumenti: 1) preliminarna izjava Omladine JNS (Nova Jugoslavija) iz avgusta 1943, v kateri »omladinci« pojasnjujejo, zakaj so se z vodstvom stranke leta 1941 razšli (nepodpisan), 2) pol strani dolg dokument, ki ga je moral poslati nekdo iz Londona, v katerem pojasnjuje zavezniške načrte o denarnem prometu in o uvajanju novega valutnega sistema po »zlomu« (nedatiran in nepodpisan), ter 3) tri strani dolg prepis obveščevalnega poročila iz junija 1943, ki je plod obveščevalne službe Slovenske legije o organizaciji in namenu hišne in ulične zaščite Osvobodilne fronte (nepodpisan).⁷ Slednji dokument je bil tudi v časopisju večkrat objavljen, kar je pojasnjeno v nadaljevanju. V zapisniku Kmetijske družbe iz marca 1933 pa sta besedilo znamenitega pisma Alojzija Kuharja iz marca 1943, namenjeno Milošu Staretu, in elaborat oz. razmišljanje pod naslovom *Ustavne določbe, s katerimi je Švica onemogočila separatizem* (nepodpisano in nedatirano). Bistvo slednjega, tri strani dolgega razmišljanja je, da Jugoslavija ne bi smela biti federacija, osnovana na plemenski osnovi, ampak razdeljena na več delov kot Švica.⁸

Dokumenti iz fonda Kmetijske družbe v Ljubljani⁹ nakazujejo, da se Pucelj po izstopu iz konzulte in nastanku direktorija JNS verjetno ni povsem umaknil iz politike, kakor se je domnevalo do zdaj. Žal je bil Pucelj v slovenskem zgodovinopisju

7 ARS, SI AS 533, Kmetijska družba v Ljubljani, 1767–1945, šk. Delovanje družbe 1929–1945 (zapisniki), mapa Kmetijska družba N, 1937, Zapisnik seje izvršilnega odbora Kmetijske družbe, 18. 2. 1933.

8 ARS, SI AS 533, Kmetijska družba v Ljubljani, 1767–1945, šk. Delovanje družbe 1929–1945 (zapisniki), mapa Kmetijska družba N, 1937, Zapisnik seje izvršilnega odbora Kmetijske družbe, 24. 3. 1933.

9 Gradivo je ARS-ju leta 1949 predal Kmetijski znanstveni zavod Slovenije v Ljubljani. Slednjemu je direktoroval Bogdan Ferlinc, ki je po Pucljevem domnevnem umiku iz politike septembra 1941 zamenjal Puclja v na novo nastalem direktoriju JNS.

precej potisnjen na stran in bo treba za osvetlitev njegove vloge med drugo svetovno vojno, po izstopu iz konzulte, izvesti še dodatne raziskave. Najdeni dokumenti časovno spadajo v leti 1943 in 1944:

1. Preliminarna izjava mladine JNS oz. Nove Jugoslavije je datirana v avgust 1943, kar pomeni, da gre za dokument iz obdobja pogajanj oz. iskanja rešitev pomiritve znotraj JNS med »starimi« in mladimi po smrti alfe in omege slovenskih naprednjakov Alberta Kramerja maja 1943.
2. O pol strani dolgem dokumentu, skoraj zagotovo poslanem iz Londona, o denarnem prometu in uvedbi enotne valute po zlomu ni bilo mogoče glede na dostopno literaturo ugotoviti karkoli oprijemljivega. Zaradi tega dokumenta ni bilo mogoče natančneje časovno umestiti.
3. Povsem drugačna zgodba je z dokumentom o organizaciji in namenu hišne in ulične zaščite (HUZ) OF. Dokument z datumom 29. junija 1943 se prvič pojavi v internem obveščevalnem biltenu Slovenske legije, znanem pod imenom Vesti, dne 10. julija 1943 kot priloga.¹⁰ Toda v primerjavi s Pucljevo verzijo dokumenta obstajajo določene razlike, kot so tipkarske napake, določeni znaki (znak & v Vesteh se pri Pucljevi verziji piše kot in, ponekod manjka znak za odstotke – %) ter predvsem manjkajoče tri povedi, ki v verziji iz Vesti manjkajo (v tej objavi dokumenta sem jih posebej podčrtal), sugerirajo zaključek, da Pucljev dokument ni »iztrgan« iz Vesti, ampak ga je nekdo iz internega kroga obveščevalne službe Slovenske legije pretipkal in izročil Puclju. Če ta teorija velja, je torej Pucljeva verzija dokumenta dobesedni prepis izvirnega dokumenta. Tudi zato se je Puclju najverjetneje

¹⁰ ARS, SI AS 1912, Šef pokrajinske uprave, informacijski oddelek, šk. 6, p. e. 18, Vesti, 10. 7. 1943.

zdel toliko vreden, da ga je shranil. Hkrati to tudi pomeni, da je Pucelj tej osebi zaupal. Dokument je sicer najverjetneje res nastal v omenjenem obdobju, toda na podlagi zaseženih dokumentov in informacij, ki so se navezovale oz. opirale na dogajanje iz leta 1942 (to tudi nekako piše na začetku dokumenta). Revolucionarni jezik iz dokumenta sta namreč Komunistična partija Slovenije in z njo OF v omenjenem obdobju (poletje 1943) že opuščala, saj so sprejeli določena »zavezniška načela« kot posledico mednarodnih dogodkov. Prav tako pa se je partija po uspešni organizaciji, mobilizaciji kontrarevolucionarnega tabora v vaške straže potegnila nazaj. Dokument je torej nastal kot kompilacija gradiva, ki ga je obveščevalna služba Slovenske legije zbrala in so ga uporabili za analizo morebitnega dogajanja ob očitno pričakovanem zlomu Italije.¹¹ Omenjena izdaja *Vesti* je tako izšla le dan po začetku izkrcavanja zaveznikov na Siciliji. Dokument je nato bil deloma objavljen v Slovenskem domu 17. julija 1943.¹² Na podlagi katere verzije dokumentov je nastal zapis v Slovenskem domu, ni bilo mogoče ugotoviti. Dokument je bil nato objavljen v letu 1944 kar trikrat v ameriškem časopisju: meseca aprila v Ameriški domovini ter isti članek nekaj dni pozneje v Ameriškem Slovencu ter oktobra 1944 ponovno v Ameriški domovini. Za aprilsko objavo je poskrbela Zveza slovenskih župnij patra Kazimirja Zakrajška oz. je v imenu zveze pod objavo podpisan tajnik zveze pater

- 11 Da bo med zavezniki in Italijo prišlo do odločilnega preobrata, je bilo v Sloveniji mogoče predvideti že maja 1943, ko so slovenski zavezniški padalci pristali na Slovenskem in o tem poročali. Glejte Samo Kristan, Meje in misije: dileme slovensko-hrvaške razmejitev v Istri v vojaškem, političnem, diplomatskem in obveščevalnem meteu II. svetovne vojne, Ljubljana: INV, 2006 (dalje Kristan, Meje in misije), str. 77.
- 12 »Komunistična slepila – komunistično delo«, Slovenski dom, 17. 7. 1943, str. 2.

Bernard Ambrožič.¹³ Objava dokumenta je sicer nekoliko spremenjena, npr. tretja, zadnja točka načrta, kaj pričakovati ob zlomu, manjka oz. je nekako skrajšano povzeta. Zaradi tega je nemogoče ugotoviti, za katero verzijo dokumenta gre. Je pa bil dokument, Pucljeva verzija, objavljen v celoti oktobra 1944 v Ameriški domovini.¹⁴ Po katerem kanalu je bil dokument posredovan (Vatikan ali London), ni bilo mogoče ugotoviti, saj je Zakrajšek zasebno korespondenco predal slovenskemu ameriškemu zgodovinarju Bogdanu C. Novaku, ki je nekaj let pred smrtjo sicer objavil knjigo o Zakrajšku, vendar je časovno obstal pri letu 1926.¹⁵ Leta 1944 je bil dokument o HUZ spet deloma objavljen tudi v Črnih bukvah.¹⁶ Seveda je nemogoče popolnoma odvreči tezo, da je dokument propagandni material. Toda, če bi res bilo tako, bi bil »dokument« najverjetneje objavljen najprej v Slovenskem domu, in ne v Vesteh.

HUZ je bilo poimenovanje protirevolucionarnega tabora za Narodno zaščito OF. O slednji se da sicer dosti izvedeti iz edicij Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji in iz članka Dušana Bravničarja, načelnika Ozne ter ravnatelja Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani konec

13 »Načrt komunistov za 'likvidiranje ljudskih sovražnikov'«, Ameriška domovina, 5. 5. 1944, str. 2; »Načrt komunistov za 'likvidiranje ljudskih sovražnikov'«, Ameriški Slovenec, 14. 4. 1944, str. 5.

14 »Do 40.000 Slovencev bodo pomorili, kot kaže načrt komunistov«, Ameriška domovina, 10. 10. 1944, str. 2.

15 Bogdan C. Novak, Pater Kazimir Zakrajšek, Ljubljana: Družina, 2004.

16 Črne bukve: o delu Komunistične osvobodilne fronte proti slovenskemu narodu: Ljubljana 1944, ur. Ivo Žajdela, Maribor: Založba za alternativno teorijo, 1990, str. 75–77. Iz Črnih bukev dokument citira tudi Hančič: Damjan Hančič, Revolucionarno nasilje v Ljubljani 1941–1945, Ljubljana: ŠCNS, 2015 (dalje Hančič, Revolucionarno nasilje v Ljubljani), str. 214, 215.

petdesetih in na začetku šestdesetih. V članku Bravničar zapiše, da je bila Slovenska straža ustanovljena kot pomožna organizacija četniške jugoslovanske vojske. Pri tem pa navaja besedilo strogo zaupne okrožnice vodstva Slovenske legije iz julija 1942: »1) V svoji ulici zberite nekaj povsem zanesljivih ljudi /.../ in se z njimi porazgovorite o organizaciji protikomunistične zaščite v Ljubljani, ki se bo imenovala 'Slovenska straža'. S to organizacijo bomo postavili komunistični ulični in hišni zaščiti nasproti stražo slovenstva. Ne prigovarjajte, da je organizacij preveč; če komunistom njihovih ni preveč, tudi naših nam ne sme biti, ako nočemo v krtovo deželo /.../ Moramo izslediti komunistična gnezda ulične zaščite za vsako ceno ...«, ter zaključi z ugotovitvijo: »Iz tega dokumenta vidimo tudi, kako množično je bila usidrana Narodna zaščita Osvobodilne fronte.«¹⁷

4. Naslednji dokument je besedilo znamenitega pisma Alojzija Kuharja, poslano Milošu Staretu, z datumom 8. marca 1943. Čeprav je znano, da se je do besedila pisma dokopal tudi OF in da je Stare na sestanku vodstva Slovenske zaveze o pismu povedal bolj malo,¹⁸ bi bilo zanimivo vedeti, katera stran je besedilo pisma predala Puclju in, seveda, kdaj. Žal ne enega in ne drugega ni mogoče ugotoviti in bi torej lahko zgolj špekulirali. Toda, glede na prejšnji dokument, ki izvira iz

17 Dušan Bravničar, »O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite«, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, št. 1-2, leto 1961, str. 85. O Narodni zaščiti in njeni vlogi pri likvidacijah »narodnih izdajalcev« glejte Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani*, str. 63–65; Vida Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*, Ljubljana: INZ, 2007, str. 344.

18 O ozadju pisma in kako je prispelo v Slovenijo ter tudi o vsebini je že pred leti pisal Samo Kristan. Glejte Kristan, *Meje in misije*, str. 72–77.

ozkega kroga Slovenske legije, in omenjenega pisma, ki ga Stare ni hotel »deliti« v Slovenski zavezi, lahko upravičeno sklepamo, da je imel Pucelj med visokimi vrhovi SLS svojega zaupnika. Manj verjetno je, da bi besedilo pisma pridobil na strani OF, ki je pismo objavil v posebni brošuri pod naslovom Londonski kuhar piše, po mnenju zgodovinarja Sama Kristana v juliju ali avgustu 1943. V tem primeru bi Pucelj skrnil najverjetneje kar brošuro samo, tukaj pa je govor o pretipkanem besedilu. Kdaj je Pucelj prejel besedilo pisma, bi morda bilo mogoče povezati z dejstvom, da se Kuhar v pismu pritožuje nad pisanjem »naših« listov, ki da jih v Angliji postavljajo v krivo luč, ter akcijo Alberta Kramerja in Ivana Puclja tik pred smrtjo Kramerja (maja 1943), ko sta posredovala časopisom nekakšen demarš, ki je deloma zalegel.¹⁹

5. Elaborat o bodočem ustroju Jugoslavije, ki po mnenju avtorja ne sme biti zgrajena na plemenski oz. nacionalni osnovi, je na žalost nedatiran in nepodpisan. Gotovo je zgolj dejstvo, ki se razbere iz besedila, da ga je napisal pristaš JNS. Glavni osumljenec avtorstva bi lahko bil Otmar Pirkmajer kot član JNS ter član ustavnopravnega odbora Slovenske zaveze ter Napredne skupnosti. Vendar je v elaboratu detajl, ki nakazuje, da bi avtor elaborata lahko bil kar Pucelj sam. Ko avtor poleg Švice poda za primer ZDA kot drugo državno tvorbo, na katero se sklicujejo federalisti, poda tudi praktični primer. Ko se nekdo iz Illinoisa preseli v Michigan, to zanj ne predstavlja nobene težave. Razen osebnih vezi ga na Illinois, čeprav je zamenjal zvezno državo, ne veže nič, saj je zvest ZDA. Kot nasprotje pa avtor poda primer Hrvata, ki bi se preselil v srbsko deželo. Pucelj je med letoma 1900

19 Jerca Vodušek Starič, »*Dosje*« *Mačkovšek*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007, str. 78.

in 1902 živel v Illinoisu v mestu Joliet in potemtakem ravno izbira omenjenega primera, če gre res za Pucljev elaborat, ni naključna. Ker so v elaboratu omenjeni tudi slovenski pristaši Berlina, ki da se z Jugoslavijo ne morejo sprijazniti ter da je njihov cilj samostojna Slovenija pod protektoratom Vatikana ter da bi se morda celo zadovoljili s protektoratom Italije, je mogoče sklepati, da je besedilo morda nastalo še pred kapitulacijo Kraljevine Italije. Možno je tudi, da je elaborat nastal v istem času kot nesoglasja okoli nove ustave znotraj Slovenske zaveze. Zagotovo pa je tudi mogoče trditi, da je avtorja glede na besedilo nastanek Neodvisne države Hrvaške globoko prizadel in da je zaradi tega zagovarjal ureditev Jugoslavije po vzoru Švice, in ne na nacionalni osnovi. Takšna rešitev pa je bila v popolnem nasprotju z načrti Komunistične partije Jugoslavije glede rešitve nacionalnega vprašanja.²⁰

Zavedam se, da sem s prispevkom odprl več vprašanj, kot pa ponudil odgovorov in da je mnogo zapisanega nastalo zgolj na podlagi sklepanja in indicev. Objava dokumentov naj bo torej razumljena kot poziv kolegom in kolegicam za razpravo oz. nadaljnje raziskave.

20 Tomaž Ivešić, *Jugoslovanska socialistična nacija: Ideja in realizacija (1952–1958)*, Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, 2016, str. 21–26.

*Dokumenti*²¹

Preliminarna izjava

Glede na Vašo pobudo za razgovore, ki naj uredijo razmerje med Vašo in našo politično skupino, ugotavljamo:

1. da se je med našima skupinama izvršila dejanska in formalna ločitev meseca avgusta 1941 zaradi tedaj obrazloženih razlogov; da se je ta ločitev izvršila kot slovenska napredna zadeva; da se po sili izrednih okoliščin pri tem niso mogle upoštevati statutarne strankine formalnosti; da smo pustili odprto vprašanje ureditve našega odnosa do JNS kot vsedržavne stranke do nastopa normalnih razmer; da je po nujnosti tega razvoja poslej vodila našo samostojno politiko, zvesta najvišjim narodnim in državnim interesom;
2. da s tem naša skupina ni hotela prejudicirati svojega sodelovanja z Vami, če bi to zahtevala narodna in državna korist, kakor se je to tudi dejansko zgodilo v okviru znanih forumov širšega narodnega pomena;
3. da hoče naša skupina ostati tej svoji liniji zvesta tudi v bodoče ne glede na izid naših razgovorov;
4. da se je naša skupina od vsega začetka prizadevala, da se tesno povežejo vse napredne politične stranke in skupine med Slovenci, dopuščajoč tudi možnost ustanovitve nove enotne stranke, vendar na novih, popolnejših programskih, organizacijskih in delovnih osnovah; v tem smislu so šla naša prizadevanja že ob ustanovitvi napredne mladinske delovne skupnosti v jeseni leta 1940;
5. da zastopamo v našem političnem življenju stališče, da mora slovenski napredni živelj imeti sodoben program in da moramo že sedaj misliti na pomladitev njegovih vodilnih

21 Dokumenti so dobesedni prepisi izvirkov in niso lektorirani.

političnih vrst, ker hočemo v obnovljeno državo vstopiti z boljšim programom, širšimi političnimi tvorbami in novimi ljudmi na vodilnih položajih; pri tem nas preteklost ne sme bremeniti, ne da bi se zaradi tega odrekli vsem resničnim pridobitvam in dobrinam iz našega prejšnjega političnega razvoja, ki smo jih v zadnjih letih pomagali ustvarjati tudi mi.

Zato smo mnenja, da moramo rešitev vseh spornih vprašanj med našima skupinama iskati na najširšem temelju občin naprednih, vseslovenskih in jugoslovanskih interesov in v skladu s svetovnim razvojem, kakor tudi z razvojem zadnjih dveh let pri nas doma.

Mislimo, da bo to mogoče doseči le z izrazito progresivnim programom, ki vse te činitelje upošteva in ki ne sme ostati le na papirju. Mlajša politična generacija hoče biti na čelu splošnega napredka in njegova najagilnejša gonilna sila.

Po vsem tem zaključujemo, da bo reševanje nesoglasij med našima skupinama v konkretnih zadevah (program, vodstvo, personalna vprašanja, organizacija in ustanove) mogoče le po preliminarnem soglasju v zgoraj naznačenih vprašanjih, ki so širšega značaja in ki se ne tičejo le naših dveh skupin.

Ljubljana, v avgustu 1943.²²

Na vprašanja good skupnega o ureditvi denarnega prometa ob zlomu odgovarjamo:

1. Do sedaj obstojita načrta a/ angleški od Keynes-a in b/ ameriški od White-a. Noben od teh načrtov ni definitiven in

22 ARS, SI AS 533, Kmetijska družba v Ljubljani, 1767–1945, šk. Delovanje družbe 1929–1945 (zapisniki), mapa Kmetijska družba N, 1937, Zapisnik seje izvršilnega odbora Kmetijske družbe, 18. 2. 1933, Preliminarna izjava Omladine JNS, avgust 1943.

bo verjetno prišlo do kompromisa. Osnove obeh so znane, treba pa je vedeti, da oba tretirata stabilizacijo vseh valut, torej tudi neprijateljskih, toda to definitivno, kar znači, da bodo gotova vprašanja morala biti rešena že prej (problemi ob zlomu!)

2. Problemi v zvezi z valuto ob zlomu se proučavajo v posebnem medzavezniškem odboru. Do konkretnih zaključkov pa še ni prišlo.
3. Za nas se pripravljaja in bo tiskan nov denar. Nastaja vprašanje kako ugotoviti kurs valut, ki so ali bodo v danem momentu na teritoriju države in ki bodo ob zlomu neprijateljske valute. Prevladuje mnenje, da bi se moralo ugotoviti kupno moč vseh teh valut na našem teritoriju in na temelju tega ugotoviti kurs novega denarja. Izredne važnosti je vsled tega zbiranje podatkov o obtoku novčanic na našem teritoriju, o cenah poedinih proizvodov (službene in črne borze), kakor tudi o zalogah poedinih proizvodov.
4. Obstoji možnost, da bo okupacijska vojska uvedla začasno valuto, kakor se je to zgodilo v Afriki, kjer so uvedli s posebno barvo tiskane dolarje oz. funte.
5. Kakor vidite iz gornjega, za konkretne načrte še ne vemo. Radi tega nas vaš načrt za takojšnjo zamenjavo na neki prehodni denar zelo zanima. Delajte naprej na njem in nam sporočite podrobnosti. Sporočite nam tudi svoje stališče na vse kar je zgoraj navedeno, kakor tudi svoje sugestije, kako bi se najboljše čuvalo naše interese.

Posebno: Ni mogoče nič reči kako bo glede denarja ob zlomu. Bankovce že tiskajo, enotne za vso državo. Mislim, da jih je za 10 milijard din. Kako se bodo druge reči uredile nihče ne ve. Komite zaveznikov glede tega ni naredil nobenega sklepa. Sovjeti vsako zavezniško akcijo take vrste hladno bojkotirajo. Tudi še ne vemo kaj bo z Jugoslavijo, ali bo federacija, ali konfederacija ali kaj. Zdi se mi, da bodo zavezniki čakali prav do

konca in takrat znajo drug drugega prehitevati z odločitvami. Srbi bodo do konca skušali reševati kraljevino Srbijo in zato za takšne druge probleme ne bodo preveč pridni in marljivi. Kar bo gospodarsko in finančno važnih odločitev vam bomo vse sproti poročali. Prvo nedeljo v juniju govoril o federaciji, kljub temu da se vlada ni mogla zediniti na kakšno vladno deklaracijo. Zavezniki pa so odločno mnenja, da je to edina rešitev Jugoslavije.²³

Pp- 29. jun. 1943 – Z
Prepis poročila

Organizacija in namen ulične in hišne zaščite OF.

Po informacijah funkcionarja, ki je od početka deloval pri UHZ in na podlagi dokumentiranih navodil.

ORGANIZACIJA. Ulična in hišna zaščite OF-e tvorita pravzaprav najpomembnejše jedro komunistične udarne moči v Ljubljani. Ta organizacija je verjetno gosto razpredena in zasnovana na načrtih, ki so izdelani do zadnje podrobnosti. Lahko se trdi, da je v Ljubljani redko najti hišo, kjer ne bi bilo vsaj enega člana te nevarne organizacije. V sklopu OF UHZ so tako moški kot ženske, takorekoč brez razlike spola, kajti za likvidacijo »ljudskih sovražnikov« se lahko uporablja tudi otroke. V članstvu so zastopani vsi stanovi, pri čemer igrajo seveda najvažnejšo vlogo: hišniki /-ce/, huš. Posli. Delomržni elementi in slični. Ne sme se pa misliti, da je krog UHZ omejen samo na nižje sloje, nasprotno med njimi so tudi zelo mnogi intelektualci ali tkzv. fini gospodje, dame in gospodične. Lahko smo prepričani, da so poznani komunistični zagrizenci /-ke/ in

23 ARS, SI AS 533, Kmetijska družba v Ljubljani, 1767–1945, šk. Delovanje družbe 1929–1945 (zapisniki), mapa Kmetijska družba N, 1937, Zapisnik seje izvršilnega odbora Kmetijske družbe, 28. 2. 1933, Dokument o denarnem prometu.

pa oni, ki vedno samo molče in poslušajo, prav gotovo člani zaščite. Nikdo ne ve, ima poleg sebe človeka stanov. Tovariša ali znanca, ki bo v danem trenutku nastopil kot njegov krvnik.

OF UHZ je organizirana po hišah in ulicah. Ulična zaščita je organizirana v desetkah /3 celice in 1 vodja/. Pri hišni zaščiti je tkzv. vodja in podrejeni so mu vsi, ki so določeni kot pomagači. Člani UHZ dobivajo redno navodila in poduk od svojih vodij oz. se posvetovanja vrše v celicah in desetkah. Sedaj ko je mnogo moških odsotnih oz. so iz »vojaških« razlogov od OF dodeljeni v druge akcije, je delavnost UHZ v prvi vrsti osredotočena na ženske. V teh kroških dajejo primeren pouk ženske /ponajveč akademičarke/. Tu se najprej uči »internacionala«, ki jo morajo potem ženske vcepiti v glavo svojim otrokom ali pa onim, ki so jim zaupani. Dajejo se navodila, kako je treba špijonirati, prisluškovati itd. Komunistični »evangelij« se pridiga na način, ki najbolj odgovarja miselnosti desetke oz. trojke. Ker je UHZ faktično organizirana samo za tkzv. likvidiranje, je v tem pogledu potrebno, da se pripravi maso duhovno na njene velike naloge in poslanstvo. Šlager, ki najbolj vleče, posebno ženske, je trajno aludiranje na to, kaj ima buržuazija: tepihe, zlatnino, krasne mobilije, denar itd. Razumljivo je, da ima tak način zelo velik odmev, kajti vse živi v prepričanju, da bo to potem njihovo.

V zvezi s tem »strokovnim« poukom se vrši tkzv. obveščevalna služba. Dolžnost članov UHZ je, da v njihovi hiši oz. v najbližji okolici špijunirajo in prisluškujejo. Vse kar se izve, je dobro, kontrolirani so pogovori v družini, kontrolirani so znanci enega ali drugega, ve se kaj so jedli, s kom trgujejo, kaj imajo, kaj zaslužijo itd. To špijoniranje in zalezovanje je tako razpredeno in zakoreninjeno, da bi človek ne verjel, če ne bi bil sam pri »kontroli« zaposlen. Vse se takorekoč gorko sporoča komandantu in pri vodstvu aparata se beleži in beleži. In velika ironija je, če marsikdo, ki se na vse kriplje trudi, da donese čimveč informacija, niti malo ne sumi, da je tudi on med onimi v spisku, ki bodo – likvidirani.

KAKO BO NASTOPILA OF UHZ V AKCIJO? Kps oz. njena OF predvidevata v glavnem tri možnosti, ki bi znale nastopiti v trenutku zloma odn. konca vojne:

- 1/ Zlom nastopi nenadoma in sovražnik pobegne.
- 2/ Zlom je tik pred durmi – padalci rdeče armade se izkrcajo nekje v ljubljanski okolici.
- 3/ trenutek tik pred zlomom ali ob zlomu – pojav zavezniških padalcev ali močnejših oddelkov jugoslovanske vojske v družbi z BG.

Za maso sme veljati samo slučaj pod 1/ in 2/. To je potrebno vsled tega, ker bi znala potem masa oklevati, kajti na izključno materialni bazi zgrajena ideologija ne pozna žrtvovanja samega sebe niti idealizma. Možen bi bil stra[h], pomisleki in možnost posledic, če se stvar ponesreči.²⁴ Zato se tretja možnost obravnava samo v najožjem krogu KPS in se dela z vsemi močmi na to, da se ta opasnost na vsak način prepreči, makar za oceno še tako velikih žrtev. Obstoji geslo: Prvih 6 ur bo odločilnih, zato mora vsak pripadnik KPS oz. OF brezpogojno izvršiti svojo nalogo. Od prvih 6 ur je odvisno vse, ali zmaga KPS ali propade za vedno. Še bolj usoden je pa ta čas za voditelje in kolovodje, kajti če stvar propade, potem so vsi izgubljeni. Ali naj bežijo? Kam? ...

Kot rečeno prideta v glavnem v poštev samo slučaja 1/ in 2/. Znak za početek akcije UHZ bo dan od glav. Vodstva. Aktivisti bodo nekaj dni ali ur pred tem obveščeni, na kak način bo znak oddan /če bo ponoči, potem bo za nekaj ur časa najbrž ugasnjena električna, signal siren in lokomotiv v gotovih intervalih, vzbuna zaupnikov, ki bodo na koles in avtomobilih. To se bo najbrž zgodilo v istem času, ko bodo padalci iz ruskih avijo-

24 Besedilo, ki manjka v *Vesteh*. Podčrtal T. I.

nov že prodirali proti Ljubljani. Kraj odskoka: Barje, letališče, Ljubljansko polje. KPS je svoje pristaše zagotovila, da je to že perfektna stvar, ki je dogovorjena s sovjetsko rdečo armado. Na vsak način je gotovo, da bodo Rusi tu še pred Anglosasi. Tudi za slučaj, da bi Anglosasi vdrli na Balkan ter bi uspešno prodirali proti severu, bodo Rusi izvršili svojo nalogo.

Takoj bo dan znak za upor, morajo stopiti v akcije vse UHZ. Dolžnost vseh komandantov je, da spravijo na noge svoje pripadnike. Vsak mora imeti pripravljeno svoje orožje. /kolikor ni mogoče dati strelnega orožja, mora vsak sam skrbeti za druge predmete, tako n. pr. Nože, sekire, krampe, kladiva in slično. / Napad na stanovanja likvidirancev mora biti hiter, odločen in temeljit. Dela se po spiskih ter je vsak »zaščitnik« osebno odgovoren za event. pomanjkljivosti. Vsako usmiljenje ali oklevanje pomeni toliko kot – izdajo! Pri likvidaciji se mora zato paziti na to, da nihče ne uide, zato naj se najskrbneje postavijo straže in zasede. Družine, ki so na spisku, se likvidira totalno, t.j. vse do zadnjega. Družina, ki ima v svoji sredi samo enega izrazitega protikomunista, zapade vse likvidaciji. Brezpogojno morajo biti pobiti sledeči:

- 1/ Znani voditelji protikomunističnega oz. protiofarskega pokreta, voditelji izrazitih nacionalnih organizacij kot Sokol, Četniki, biv. Orjunaši, člani Strelnskih družin in slični. Ta te so že odbrani posebni oddelki, katerih prva naloga je, da uničijo te tipe. Seveda pa s tem ni rečeno, da likvidacije ne bi zmogli tudi navadni »zaščitniki«.
- 2/ Vsi duhovniki, člani raznih katol. redov ter njihovi najožji sodelavci. Ker se iz taktičnih razlogov nekaj duhovnov ne bo likvidiralo, je treba paziti, da se dotične respektira oz. se jih spravi na mesto, ki je za to že v naprej določeno.
- 3/ Likvidirana mora biti vsa inteligenca, ki ni 100 % navezana na KPS oz. ki ni v njej včlanjena. Tu ne mora biti merodajna

samo platonično simpatiziranje z OF. Toleriranje takih neodločnih elementov bi znalo imeti za uvod, da se v novi sovjetski državi tvorijo prvi kadri nergačev in nezadovoljnežev.

- 4/ Likvidirati je tudi vse predstavnike tkzv. meščanske buržuzije kot trgovce, večje obrtnike, državne uradnike, zasebne nameščence in hišne posestnike.
- 5/ Razume se, da morajo izginiti tudi vsi rentniki, bogataši, industrialci in slično.
- 6/ Končno zapadejo pod likvidacijo tudi vsi mali predstavniki dosedanjega meščanskega reda, t.j. oficirji, podoficirji, orožniki, policaji, financaji itd. Izvzeti so samo oni, ki so pravi člani KPS od. ki se udejavljajo v vrstah partizanske vojske. Ne more biti usmiljenja za te, četudi majhne ljudi, ako so vidni člani tkzv. rodoljubarskih nacionalnih društev.
- 7/ Pobijejo se vsi veliki kmetje, tkzv. kulaki in njihove družine. Kar se tiče onih bogatincev, trgovcev in industrijalcev, ki so prispevali denar za OF, velja isto načelo kot že zgoraj navedeno. S tem, da so dajali prispevke, so hoteli varovati samo svojo lastno kožo. Faktično so pa ostali to, kar so – sovražniki in pijavke ljudstva. Če so dajali denar za OF, so le vrnili denar ljudstvu, ki so ga izmozgali iz njega.

Posebna navodila veljajo tudi za tujerodce. V kolikor so ti mali ljudje, se jih ne sme niti malo ogražati. Večina teh je vedno simpatizirala s KP ali se pa že od prvega početka udejavlja v njenih vrstah. Kakršnikoli nasilje ali ogrožanje, ki temelji na narodni mržnji in šovinizmu, se mora v kali zadušiti, ter naj potrebno delo opravijo tovariši v Nemčiji in v Italiji.

Trupla likvidiranih se bodo v najkrajšem času zmetala na automobile ter prepeljala na pokopališče. V načrtu pa je, da se večji del enostavno aretira ter pod pretvezo, da gre v internacijo, odpelje iz Ljubljane v razne kraje. Tam bodo pripravljene posebni eksekutivni oddelki, ki bodo te ljudi postrelili. Priporoča se, da se na dotičnih mestih zbere

potrebne količine apna in nafta, da se bodo sledovi za temi masovnimi zločini čimbolj zabrisali.

Spisi likvidirancev v Ljubljani vsebujejo ca 12.000 imen, poleg tega bo v naknadni likvidaciji padlo še ca. 8000 ljudi, torej skupno 20.000 ljubljancev. Vodstvo KPS je mnenja, da bo v glavnem pobita vsa slovenska inteligenca, ki je na poti, in zelo praktično je, da je takorekoč vsa tu /begunci/. Ker so bili glede likvidacije inteligence izrečeni gotovi pomisleki, je vodstvo KPS izjavilo, da ne bo nobene škode za Slovence, če nekaj let ne bomo imeli dovolj izobraženstva. Slovenija bo samo majhen košček velike Rusije ter ne bo potrebno, da bi bila prepogosto naseljena. Posebno še za too. ker je mejna pokrajina, ki bo rezervirana predvsem za bodočo vojaško obrambo proti zapadu. Poleg tega ima Rusija dovolj inteligence, ki bo nadomestovala manjkajočo. S tem se bo naš narod že v nekaj desetletjih popolnoma vživel v rusko mišljenje. Z novo ureditvijo družbenega življenja bo nešteto poklicev itak odpadlo, tisti zastopniki teh poklicev, ki bodo ostali pri življenju, bodo pač morali prijeti za kako drugo delo.

Z ozirom na veliko število proskribirancev bo likvidacija trajala 1 do 3 dni. V tem času nikdo ne bo odgovarjal za umore, rope in tatvine. Širokim masam ne bo stavljena nobena zapreka ter bodo v tem času one gospodar v mestu. Pred ropom bodo zaščitena samo vsa javna in vojaška skladišča, državne, bačne in hranilnične blagajne. Kdor bi se lotil teh, bo likvidiran. Istotako vsi tisti, ki bi hoteli ropati v velikih množinah ter bi s tem delali kupčije. Po preteku čiščenja bo vsa imovina likvidirancev zaplenjena v korist države. Znalo se bo zgoditi, da bodo isto potem iskali pri sodelavcih »zaščitnikih« iz prvih dni ter ni izključeno, da bo potem nastopilo novo čiščenje, ki bo pospravilo te, ki preveč vedo, ker niso ustvarjeni za pošteno delo.

Vodstvo KPS oz. OF je mnenja, da bi bila likvidacija 20.000 Ljubljčanov ter ca. 20.000 Slovencev izven Ljubljane razmeroma lahka zadeva. Na narod kot tak ne bi imelo posebnega pomena, ker bi teh 40.000 ljudi predstavljalo samo 2 in 3/425% celotnega prebivalstva. V Rusiji je revolucija požrla 5% ljudi.²⁶

(Piše g. Kuhar iz Londona svojemu prijatelju v Ljubljani.)

Dragi ...

Dne 8. marca 1943.

Vse sem prebral, kar je napisal prijatelj in ima v vsem prav. Sklenila sva, da skušava direktno sporočiti sliko, kakršna je, ter prehajam sedaj v dobo, ko sedanje rahle zveze z domovino ne dovoljujejo več tiste jasnosti, ki mora obstajati med narodom doma in narodovimi zagovorniki zunaj. Jaz bom prijateljevem prikazu dodal samo nekaj osebnih vtisov, ki jih on v svojem pismu ni omenil.

1. Med seboj so SLS ljudje tukaj trdno povezana skupina. To velja za Ameriko. Kot takšni govorimo tudi v imenu naroda, katerega smo v vsej zgodovini do-sedaj večinsko zastopali. Zelo lepo je sodelovanje s Furlanom v Ameriki in Rudolfom v Kairu. Obadva sta bila dosedaj lojalna sodelavca in velika Slovenca. Dosedanje skušnje so iz obeh nekdanih jugoslovenarjev integralistov napravile načelna Slovenca, ki naj bodo enakopravni sestavni del zvezne Jugoslavije. Dobri so odnosi tudi s častniki, ki so vsi brez izjeme Slovenci. Mnogo preje

²⁵ V vesteh je zapisano kot: 2 – 3/4.

²⁶ ARS, SI AS 533, Kmetijska družba v Ljubljani, 1767–1945, šk. Delovanje družbe 1929–1945 (zapisniki), mapa Kmetijska družba N, 1937, Zapisnik seje izvršilnega odbora Kmetijske družbe, 28. 2. 1933, O organizaciji in namenu UHZ, 29. 6. 1943.

so liberalno misleči integralisti sedaj večji Slovenci nego SLS sama. Naša slovenska komunistična peta kolona, je mlada a zelo živa. Izjemo delata med Slovenci le Čok in Kazimir. Dosedaj vplivnih mest nimajo, a imajo svoje kanale, za katere že dolgo vemo. Prvi se peha za kako ministrsko častjo in je pripravljen prodati se komur koli za vsako ceno, samo da to doseže. On je bil naš denunciant odkar smo prišli z Angleži v stik. V Jeruzalemu nas je oviral na vsej poti v duhu tistih govorov, ki jih je imel na svobodni »Triglavski raipostaji«, proti vsakemu izmed nas ležijo pri Angležih denuncijantski spisi in tako je naslikana tudi SLS. Sedaj je isti posel opravljal v Ameriki, kjer je postal partizan. Za svoje ljudi v Primorju dosedaj še ni storil ničesar. Ni napisal pri Angležih še nobene poštene vrste in ni izdal kakšne kritike. Sprehajal se je tukaj in potem po Ameriki, s svojim jeruzalemskim memorandumom, okrog hlačal od enega do drugega, nas oviral, vlado pa prosil za ministrsko čast in za denarne podpore. Kazimir mu je nasedel in bi bilo čudno, da ne bi kot nekdanj v Ljubljani šentkriftofski gospod sedaj po svoje delal težave nam v Ameriki, pripravljen, da pohvali vsakega, ki ni SLS, medtem ko bi svojim ljudem najrajši izpulil vsako dlako.

2. Težave so nam povzročile tri stvari. Prva težava je bil pokojni N. V Jeruzalemu že so nam ga prinesli na dilci in smo mislili, da bomo že takrat ostali kje v kakšnem internacijskem taborišču. Dobro smo vedeli, da je bilo vse prav v duši. Ali taktično kakšna naivnost, neumnost! Kako lepše bi bil mož napravil in bi zato Slovenci nič manj trpeli, če bi šel v samoto in ohranil sebi in nam vso glorio lojalnosti do kralja in naših zaveznikov. Kako Maček lepo taktizira! Za isto letanje okrog Lahov v Rim pa bi se našel kdo drug, saj tako je stranka tudi sklenila takrat na banovini dne 30. marca, predno smo se razšli in odšli. Pri Angležih se je to ime izgovarjalo kot kuga. In nič ni pomagalo, če smo dokazovali, da je 1 milijon

pod Nemci trpinčen in teptan, da si N. more delati očitke kvečjemu za tistih 230.000, ki so pod Lahi. Prav nič ni pomagalo, njegovo ime je ostalo navezano na vse Slovence. To povem, da boš vedel, zakaj smo včasih bili nervozni. Bog mu gotovo ni imel kaj odpustiti, ker je bil dober mož, toda če so kakšne vice za politične kratkovidneže, jih bo gotovo okusil. Druga težava je naše partizanstvo – njegov odjek. Prijatelj je v svojem pismu vse lepo tolmačil. Angleže smo sproti informirali o vsem, kar ste nam sporočili. Toda, da si je ozek krog okrog angleških vrhov vojnega vodstva natančno informiran o ideološkem in političnem ozadju partizanstva in simpatizira z nami, z nami deli prepričanje, da se mora ta sovjetska ofenziva tekom razvoja nadaljnje vojne, posebno pa v miru in po miru čisto iz angleških koristi zaustaviti. V propagandnem smislu ni bilo mogoče storiti ničesar iz dveh razlogov: na eni strani si Angleži boje nakopati nase jezo Sovjetov, ki nosijo glavno breme vojske in zaradi tega med javnim mnenjem uživajo sentimentalno spoštovanje, kakor do človeka ki ga sicer nimaš rad, a veš, da imajo Angleži v svoji inteligenčni službi ter v propagandi (kamor spada tudi radio), v veliki večini podtaknjene več ali manj levičarje. Angleška inteligenčna služba je v prejšnji Jugoslaviji na primer delala brez nas proti nam. Mi smo bili zapisani kot njeni sovražniki. Iz Jugoslavije se je evakuirala mesec dni pred polomom svoje prijatelje, ki so bili vsi ali komunisti ali framazoni. Vse to inteligenčno uraništvo še vedno redi na svojih mestih kot obveščevalce in propagandni štab. »Ne moremo napasti partizanov«, je dejala ena teh osebnosti, »samo zaradi tega, ker so pobili nekaj klerikalcev. Zakaj pa drže z Lahi?« Mi smo partizanstvo mogli napasti še v precej odkriti obliki do maja lanskega leta, ko orodja (ozadja) še niso bila tako znana. Potem so nam pa enostavno prepovedali. S tem poudarjam, ne rečem, da angleška najvišja politika ne

vidi nevarnosti partizanstva kot glasnika bodoče sovjetske vplivne sfere. Oni gotovo to vidijo, a se tolažijo, da bo že še prilika, da se to ne uresniči, medtem ko na zunaj trenutno ne smejo z ničemer pokazati, da so proti Rusom. V zvezi s partizanstvom se je seveda, ne vemo po kateri zaslugi, tako raznesla vest o naših vaških četah tudi med Angleži. Očitalo se nam je, da je to Markova garda, da smo torej Quislingi. V tej zvezi bi rad povedal, da se čudimo, zakaj naši listi toliko obširno pišejo o tem. Vsi listi se tukaj berejo, prepisujejo in širijo. Ali je bilo sploh potrebno in iz političnih razlogov sploh taktično, da naši listi sploh še nadalje izhajajo in pišejo v laškem duhu? Ali ne bi bilo bolj modro, za nas vse bolj častno in nikomur ne krivo, če bi bili listi prenehali izhajati? Pa naj bi bili Lahi ustanovili svoj list in ga pisali s svojimi ljudmi. Tistih 230.000 ubogih preganjanih Slovencev, ki jih živi v Ljubljanski pokrajini, bi že nekako prestali brez branja za leto, dve. Saj more milijon Slovencev – Nemci – in tudi vsaj še pol milijona ostalih nacijsko zavednih pod Lahi, dasi 26 let niso imeli časopisja. Pisanje naših listov nas tukaj pri Angležih mnogokrat postavlja v krivo luč. Dvomim pa, če doma komu kaj koristi. Tretja naša težava pa so tisti Slovenci, ki so se nekako prikopal iz domovine v zavezniško ozemlje. Prvi je bil tisti Vrhunec, ki je pisaril iz Švice, kot smo zvedeli pozneje (raznim ministrom v Londonu) Banjaninu, Andjelinoviću in Angležem, kako grdi smo klerikalci, da si upamo predstavljati narod, ko nas je doma zapustilo vse. Prva poročila, ki so prišla po krivuljah, so bila več ali manj desavriranje nas osebno in naše politične struje. Pozneje je prišel Novačan, ki je takoj v Carigradu napisal ogabne izmišljotine o naših ljudeh doma. Sledila je nato neka učiteljica, ki je prišla od Kaira in tamkaj izpustila naravnost strupen vpliv proti nam in našim ljudem doma, kako so bili izdajalci, drug za drugim. Potem sta prišli dve babi Leitgebo-

vi, mati in hči, ki sta se očedili nad Slovenci sploh in našimi ljudmi posebej že kar v Carigradu, in to dolgim izmišljenim poročilom, katerega je srbska majorska klika tako kakor vse prejšnje razmnožila in jo razposlala na vse kraj in tudi Angležem. Nič ni pomagalo, da je bil Novačan pozneje od njih zaprt in da sta ti dve babi istotako bili stavljeni pod nadzorstvo kot gestapovki. Prva poročila so se razširila in dosegla svoje. Tudi tisti nesrečni Natlačenov posebni popis dogodkov je prišel iz Carigrada semkaj (pa mnogo pozneje, ko smo ga mi dobili od Vas) in je bil pretipkan in preveden in kot obtožnica proti nam postavljen. Zdi se nam, da neki ljudje v Ljubljani občijo s Carigradom po svojih kanalih in je torej tista zveza v Ljubljani le plahta, ki drug drugega prikriva, kaj za njo počnejo razni partieljani. Vsi Slovenci, bodisi v svojih osebnih izjavah, ali v pisemenih sporočilih grešijo, na znanem inferiornem kompleksu, ki je vladal pred polomom. Oni mislijo, da bodo najboljše odrezali, če na svoj rod pljunejo in Srbom zlezejo (ni hart...). Nobeden od Hrvatov, ki je prišel ven iz zemlje, pa najsi bo Mačkovec, ne zine zle besede o svojem narodu, o svojih ljudeh – pa imajo toliko masla na glavi. Noben Srb ne bo črhnil besede os svojih razmerah, razen v dobrem smislu, pa naj bo radikal ali seljak. Le naši Slovenci mislijo, da so storili patriotično delo, če so zunaj prdnili tja proti svojemu narodu in še posebej na »klerikalce«, ki nosijo danes odgovornost pred zgodovino, da narod branijo pri onih, ki bodo odločevali v svetu za dolga stoletja.

Vse to so bile težave, ki so nam metale polena pod noge tako v čudnem krogu, ki se imenuje »vlada«, kakor tudi pri Angležih.

3. Dodatno k temu, kar piše prijatelj o notranjepolitičnih razmerah, je treba odkritosrčno priznati in povedati, da dosedaj skoraj po dveh letih naša vlada še ni prejela kot

svojo jugoslovansko politiko s tem, da jo brani kot svojo, naših slovenskih zahtev. Razen neke medle note, ki je bila oficiozno sporočena, »V Londonu in Ameriki ni nič takega sprejeto«. A tudi individualno ljudje, ki v vladi sedijo, našega programa še niso sprejeli za svojega. Naše slovenske zahteve obstajajo tukaj še vedno le kot zahteve Slovencev, a kot takšne zavezniškim vladam še niso bile oficielno znane, ker kot Slovenci oficielno govoriti ne moremo. V pogledu naših zahtev samih imamo vtis, da bo laška stran verjetno lažja, nemška stran pa takorekoč nemogoča. Ne vem, kaj naj bi se zgodilo, če bi Angleži na obsekovanje Avstrije, ki si jo mi trudimo kazati kot najbolj šovinistično delo germanstva in pobijati njeno izumetničeno – »državno individualnost«. Hrvati se niti individualno niti kolektivno za Istro ne potegujejo. Zdi se nam, da je njihova taktika ta, da drže tudi laško karto v rezervi za slučaj, če bi jo bilo treba kdaj zaigrati proti Srbom, če je Srbi ne bodo preje ukradli in jo preje položili na mizo. Hrvatsko-srbska igra se bode sedaj razvila med raznimi kartami.« Ako ti ideš tamo, ja ću k onima.... Ako ti ideš k onima, ja ću ovamo...« Tako je razlagal neki Hrvat tukaj taktiko ki bo postala potrebna. Prijatelj govori o »dirki k Stalinu«, jaz sem hotel dodati, da tudi druge dirke niso zaključene.

4. Nikdo od vodilnih ljudi danes ne ve, kakšna bo bodoča Evropa, torej tudi ne, kakšna bo Srednja Evropa. Diskusijo o tem vsakdo izbegava. Le Poljaki so bili toliko pogumni, da so prišli na dan s konkretnimi predlogi o eni sami federaciji od Baltika do Sredozemlja, a brez Avstrije, ali o dveh federacijah severno z vključno Madžarsko in balkansko, tudi brez Avstrije. Toda ta predlog je vnaprej podrt, ker so se Čehi popolnoma vezali na Stalina Evrope, ako to Rusija izrecno ne privoli. Čehi zagovarjajo nedotakljivost Avstrije in so intransigentni glede Tješina, tako da je poljsko-češka zveza,

v kolikor je obstojala, sedaj na mrtvi točki in so ti ljudje med seboj skregani do kraja. Hodževa grupa, ki v vladi nima nič govoriti, pa hodi po drugi propoljski poti.

5. Dasi imamo vtis, da bo sodeč po sedanjem trenutnem razpoloženju Anglija precej desinteresirana na tistih ozemljih, ki bi jih Rusija povojni zahtevala kot svoje področje – slišali smo, da je že imenovala ves Balkan – imamo na drugi strani zopet dokaze, da vrhovno politično vojno sodstvo le pripravlja na jugovzhodu Evrope, tam, kjer bi sovjetska Rusija mogla priti naprej do Sredozemskega morja – neke vrste zamašek, ki naj Rusiji prepreči ta dostop. Zamašek bi se delal s pomočjo Turčije, ki bi z eventualnim vstopom v vojno dobila častno nalogo, da zasede Balkan v imenu zaveznikov. Prvi obrisi tega eventualnega zamaška so se že pokazali in za naša taktiziranja se s tem odpirajo zopet nova pota.
6. Če se vse podre v naši vladi in se Jugoslavija razvije proti vsem našim trudom – prijatelj je to že povedal, zakaj Slovenci ne smejo lomiti radi Angležev in morajo rajši vse požreti, kakor pa pustiti, da do loma pride – potem bomo šli na drugo defenzivno črto, to je internacionalni Trst s priključenim slovenskim ozemljem.

Mnogo mislimo na Tebe, mislim, da vem, kje si. Miha je silno priden in ima, hvala Bogu, veliko vpliva. France (Ahčin) je naša skala in vir našega strokovnega znanja. In drug za drugega molimo. Nas bo rešil samo Bog.

Tvoj sosed²⁷

27 ARS, SI AS 533, Kmetijska družba v Ljubljani, 1767–1945, šk. Delovanje družbe 1929–1945 (zapisniki), mapa Kmetijska družba N, 1937, Zapisnik seje izvršilnega odbora Kmetijske družbe, 24. 3. 1933, Pismo Alojzija Kuharja Milošu Staretu, 8. 3. 1943.

Ustavne odločbe s katerimi je Švica onemogočila separatizem

Švica je federativna država. V Švici prebivajo Francozi, Nemci in Italijani. Na prvi pogled bi človek mislil, da Francozi tvorijo svojo posebno državo, potem Nemci in končno Italijani, ter da te tri države so sestavni del Švice. Temu pa ni tako. Federativni deli te države nimajo ničesar skupnega z narodnostjo, ampak so rezultati zgodovinskega, gospodarskega in prometnega razvoja.

Federativna država Švica obstaja iz nič manj kakor iz 23 državic, ki se imenujejo kantoni. Ustava, ki je sedaj v veljavi, datira iz leta 1874. Čl. 1. te ustave pravi, da zedinjeno prebivalstvo dvaindvajset suverenih kantonov in sicer: Zürich, Bern Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden [zgornji in spodnji], Glarus, Zug, Fribourg, Soleure, Basel [mesto in podeželje], Schaffhausen, Appenzell [notranji in zunanji Rhodes], St. Gall, Grisons, Aargau, Thurgau, Ticino, Vaud, Valais, Neuchatel in Genf tvorijo v svoji skupnosti švicarsko zavezo (Eidgenossenschaft).²⁸

Deli švicarske države se imenujejo kantoni in ne države. V čl. 1 se govori o suverenih kantonih, čl. 3 pa obrazloži to suverenost, ker določa: Kantoni so suvereni, v kolikor ni ta

²⁸ Avtor se je držal zapisanih kantonov, kakor so bili zapisani v švicarski ustavi leta 1874. Manjka zgolj Ženeva.

suverenost s to ustavo omejena. Z ustavo pa so vso pravico, ki tvorijo bistvo suverenosti, prenešeno na centralo, tako da kantoni nimajo nič več kakor široko avtonomijo.

Švicarske države ne tvori torej zveza med Francozi, Nemci in Italijani, ampak zveza dvaindvajset kantonov. Švica ima sedaj nekaj več kakor štiri milijone prebivalcev, torej odpade na vsak kanton komaj 50.000 duš. Ko je bila l. 1874, ta ustava sprejeta, je imela Švica približno le polovico tega prebivalstva, torej je štel vsak kanton povprečno nič več kakor 25.000 duš. Kljub temu, da so bile te sestavne državnice tako neznatne, je zakonodajalec vendar smatral potrebno, da ustvari že z ustavo tako močne barijere, ki bodo v stanu onemogočiti vsak separatizem. V tej brigi je določena v čl. 7: Posebne zveze ali pogodbe politične vsebine med kantoni so prepovedane. Nadalje je v tem členu določeno, da se smejo kantoni med seboj razgovarjati samo glede uprave in autonomne zakonodaje, vendar morajo tudi vse te dogovore in razgovore prijaviti zvezni (centralni) oblasti, ki jih sme brezuspešiti, ako so svezni ali drugim kantonom v kvar. Akoravno so kantoni tako mali, vendar je ustava zasigurala zvezni (centralni) pravico, da kontrolira vsako delovanje, ki gre preko meje kantona ter ga prepove, ako smatra, da bi mogla nastati kaka škoda za zvezo. Razen tega je zakonodajalec ustvaril v ustavi še drugo kautelo proti separatizmu s tem, da je zvezi prepustil kompetenco kompetenc. V čl. 6 je namreč določeno, da morajo kantoni zaprositi za svojo ustavo odobritev zveze. – Končno ima zvezno sodišče in upravno sodišče zaveze, ki skrbita posebno za to, da se zakoni v vseh delih države enako uveljavljajo.

Druga tvorba, na katero se sklicujejo federalisti, so Združene Države v Severni Ameriki (U.S.A.) Ni treba, da se spuščamo v podrobnosti ustave U.S.A., dovolj je, ako ugotovimo vidike, ki so bili merodajni, da je ta država sestavljena iz dvainštiridesetih delov. Zaman bi bilo iskati tukaj verske, narodnostne, plemenske ali rasne momente, ki naj bi bili merodajni za razdelitev države v njene sestavne dele. Prebivalci USA se smatrajo prvenstveno, da so državljani države USA in šele v podrejenem redu se zavedajo, da so pripadniki te ali one zvezne države. Te zvezne države niso nastale iz borbe ene države proti drugi, ampak so nastale iz gospodarskih, prometnih in iz historičnih motivov. Glavno pa je duhovno nastrojenje Američana napram USA, na eni strani ter napram svoji domači državi na drugi strani. To duhovno nastrojenje se mora nazorno prikazati na sledečem primeru: Recimo, da se prebivalec države Illinois preseli v državo Michigan; v tem slučaju ostane on vedno enak zvest državljan USA; po preselitvi v Michigan pa bo vse vezi, ki so ga do zdaj vezale na državo Illinois prenesel na državo Michigan in bo smatral, da ga ničesar več ne veže na državo Illinois, kvečjemu kake osebne zadeve. Sedaj pa poglejmo, kako bi bilo v Jugoslaviji, ako bi bila federativno urejena na plemenski podlagi: Hrvat, ki bi se preselil iz hrvaške dežele v srbsko, bi smatrali tudi po preselitvi, da so ostale njegove politične in plemenske vezi z Hrvaško neokrnjene. On ne bi postal srbski državljan z dušo, kakršno imajo ostali državljani te zvezne države, ampak bi ostal tej državi sovražen. Severna Amerika je torej mogla postati sestavljena (združena) država brez škode za državljanski duh, ker so bili vsi državljani, ali

vsaj ogromna večina, vneti in zvesti državljani, svoje domače države pa smatrajo samo za upravni instrument, nikakor pa ne za nositeljice državnosti. Nositeljica državne ideje in vsega, kar je s tem v zvezi, je edino U.S.A.

V Evropi nimamo sedaj nobene federativne države (razen Švice). Da bi prišle v Rusiji pravice, ki jih imajo federativne države, le količkaj do veljave, ne bi noben resen človek trditi. – V prejšnjem stoletju so sicer bile federacije ali temu slične državne tvorbe; te pa so bile likvidirane, gotovo samo raditega, ker so se pokazale kot neposredno za življenje, ali pa vsaj ker se je izkazalo, da drugačne državne tvorbe so odpornejše in da nudijo državljanom mnogo večje ugodnosti, kakor federacija. Predvsem radi tega, so bile likvidirane, ker enotna država nudi mnogo večje garancije za odpor proti notranjim in zunanjim sovražnikom; naravni razvoj je zahteval, da so federacijo takorekoč izrinili iz Evrope. Da se federacije držijo v Ameriki, nas ne sme motiti, kajti tam so zgodovinske, rasne, gospodarske, geografske in kulturne prilike popolnoma drugačne kakor pri nas.

Ker se je federacija pokazala povsod v Evropi (razen Švici) nesposobna za življenje, bi bilo čudno, ako bi se baš v Jugoslaviji pokazalo, da je baš ta oblika države v korist narodu. V tak čudež ne verjamem. Vrhu tega pa je Jugoslavija še tem manj sposobna in zrela za federacijo in bi pomenilo podložiti dinamit pod državno stavbo, ako bi se ta federacija napravila na federativni podlagi. Da je temu tako, naj navedem samo najglavnejše argumente.

Hrvati so prepričani, da so imeli že več kakor 1000 let svojo svobodno hrvatsko kraljestvo in to do leta 1918. Prišla je Jugoslavija, ki jim je odvzela i svobodo i kraljestvo. Ko je Jugoslavija propadla, je avtomatično vznikla hrvatska svoboda in Neodvisna država hrvatska. Jasno je torej, da mora Hrvat sovražiti

Jugoslavijo. – Taka je faktična duhovna dispozicija Hrvatov. To dispozicijo je ustvarila hrvatska vzgoja. Sedanji rod bo o tem trdno prepričan do svoje smrti. Kar se tiče bodoče generacije, je verjetno, da bo drugega mišljenja, ako bo vzgoja šla v drugo jugoslovansko smer.

Ali je bil in ali je še dr. Maček istega mnenja, kakor javno mnenje hrvatsko, nam ni treba razpravljati, ker političarja se ne ocenjuje po njegovem prepričanju, ampak po njegovih delih. Poglejmo si ali in kaj je dr. Maček napravil v pogledu sovraštva Hrvatov napram Jugoslaviji. V aprilu l. 1941 je vse delo dr. Mačka kot političarja in državnika postalo popolnoma očitno. Vsi Hrvati: visoki in nižji uradniki, privatni nameščenci, kmetje, delavci, inteligenca in služkinje so z navdušenjem pozdravili Paveliča kot svojega odrešenika. To navdušenje je bilo odkrito, ker je izviralo iz trdnega prepričanja, da Jugoslavija je prinesla Hrvatom suženjstvo, ki bo s tem za vse čase odstranjeno. Tako vse splošno navdušenje ne nastane preko noči, ampak je tudi v šoli in uradih. Žalibog se Mačkova averzija proti Jugoslaviji ni bistveno izpremenila potem, ko je prišel l. 1939 na vlado. Tako kakor je l. 1936 na shodu v Beogradu vskliknil, da ni pametnega človeka, ki bi se boril za Jugoslavijo, tako ni hotel aprila l. 1941 pozvati Hrvatov, naj izpolnijo svojo vojaško dolžnost, ampak je na pritisk vlade opozoril svoje Hrvate, »da imajo izročiti konje, ki jih rekvirira vojaštvo in da se ne smejo upirati rekvizicijam«. Več kakor toliko ni smatral Maček za potrebno, da bi Hrvati žrtvovali za Jugoslavijo. Znano je tudi, da samo vsled pritiska in groženj dr. Mačka je Cvetkovičeva vlada pristopila k tripartitnemu paktu.

Cele knjige bi se lahko napisale o grehih, ki so jih dr. Maček in njegovi somišljeniki zagrešili napram Jugoslaviji. Tu je dovolj, da se ugotovi, da dr. Maček in njegovi somišljeniki so bili neprijatelji Jugoslavije in da so pripravljali pot dr. Paveliču.

Blazno bi bilo misliti, da tako je bilo samo v preteklosti in da v bodoče postanejo vsi ti zvesti Jugoslovani. Ostanajo taki kakor so bili, ker ne morajo biti drugačni.

Ako bi sedaj zgradili Jugoslavijo na plemenski podlagi, to je na plemensko-federativni podlagi, bi to pomenilo, da bo obstoj Jugoslavije odvisen od Hrvatov. Kdor le količkaj pozna Hrvate in kdor ni znaten sovražnik naše države, bo odločno odklonil tako ustavo. –

Pa tudi pri nas doma v Sloveniji ni vse v redu, kar se tiče državne zavesti. Mi poznamo prav dobro mišljenje pristašev Berlina in vemo, da njih želja samostojna Slovenija pod pokroviteljstvom Vatikana; v skrajnem slučaju bi se zadovoljili s pokroviteljstvom Italije, nikdar pa se ne bodo sprijaznili z Jugoslavijo. Kako daleč sega krog Erlihovcev, ne vemo; spominjamo pa se, da je dr. Korošec s punktacijami hotel stopiti v stik z Italijo. –

Z ozirom na vse to moramo, mi pristaši JNS, z vso odločnostjo odkloniti federacijo na plemenski bazi. Na drugi strani, pa je, absolutno potrebno, da sodelujemo v času, ko se bode postavljali novi temelji Jugoslavije. Jugoslovanska nacionalna stranka ne sme zamuditi tega trenutka, ampak mora vse sile napeti, da ne bodo bistvene točke njenega programa pogažene. Da pride njen program do veljave, mora zahtevati in tudi doseči, da bodo v bodoči ustavi sprejeta sledeča načela:

V ustavi je treba izrecno poudariti, da Jugoslavija je stvarjena vsled krvne in usodne nerazrušljive povezanosti Srbov, Hrvatov in Slovencev in ne morda vsled kake pogodbe med njimi.

Sestavni deli države se ne smejo imenovati države, ampak recimo banovine ali slično.

Delitev države na banovine se ne sme izvršiti na plemenski podlagi, ampak za določitev mej posameznih sestavnih delov morajo biti merodajni edinole gospodarski, geografsko-prometni in socialni vidiki.

Sestavni deli države ne smejo biti veliki; najmanj deset sestavnih delov mora biti.

V ustavi se mora določiti, da sestavni deli države ne smejo delati med seboj nikakih političnih dogovorov.

Za Trst mora biti v ustavi predvidena taka pozicija, da bo zagotovljen njegov obstoj kot svetovna luka.²⁹

29 ARS, SI AS 533, Kmetijska družba v Ljubljani, 1767–1945, šk. Delovanje družbe 1929–1945 (zapisniki), mapa Kmetijska družba N, 1937, Zapisnik seje izvršilnega odbora Kmetijske družbe, 24. 3. 1933, Ustavne določbe, s katerimi je Švica onemogočila separatizem.

The hidden Documents of Ivan Pucelj

Summary

During the Second World War, Ivan Pucelj, former minister in the royal government and the second-in-command of the Slovenian branch of the Yugoslav National Party, hid five documents of a political nature in the records of the Kmetijska družba (Agricultural Society) in Ljubljana. These records were the Preliminary statement of the Youth of the Yugoslav National Party; a document on the currency system after the collapse; a report from the secret service of the Slovenian Legion about liquidations that could follow after the collapse of the Kingdom of Italy; Alojzij Kuhar's letter to Miloš Stare sent from London in March 1943; and a three-page elaborate on the topic of the new Yugoslavia's political arrangement that was not supposed to be built on a tribal or national basis. The latter was likely written by Pucelj. Both the report from Slovenian Legion's intelligence service and Kuhar's letter indicate that Pucelj had a confidant in the higher positions of the Slovene People's Party. All documents together reveal new findings about Pucelj's political career after leaving the Consulta in September 1941; until now, a generally accepted fact was that Pucelj withdrew from politics after that event, which is obviously not true.